

УДК 33.021:005.963.1:331.5

© Дериховська В. І., 2014

Харківський національний економічний університет імені Семена
Кузнеця, Харків

ПАРАДОКС НЕВІДПОВІДНОСТІ МІЖ ЗРОСТАЮЧОЮ КІЛЬКІСТЮ ВИПУСКНИКІВ ВНЗ ТА НЕЗАДОВОЛЕНІСТЮ ПОТРЕБИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У СПЕЦІАЛІСТАХ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

В статті досліджується проблема дисбалансу на ринку праці щодо невідповідності між попитом та пропозицією випускників ВНЗ у контексті задоволення потреби національної економіки у фахівцях відповідного профілю та рівня кваліфікації.

***Ключові слова:** випускники ВНЗ, державне замовлення, ліцензований обсяг, попит та пропозиція на ринку праці, стратегічне планування та прогнозування.*

Відсутність дієвого механізму стратегічного планування та прогнозування на державному рівні породжує проблему дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці щодо визначення потреби у необхідній кількості фахівців відповідного профілю і щорічною кількістю випускників ВНЗ та їх майбутнього працевлаштування.

Актуальність зазначеної проблеми набула значних масштабів не сьогодні, а вже протягом останніх п'яти-десяти років науковці та практики акцентують увагу державних посадовців та громадськості на важливості визначення певних меж щодо обсягів прийому ВНЗ для підготовки фахівців за конкретними спеціальностями. Більш того, постає питання доцільності скорочення випуску спеціалістів з вищою освітою за тими спеціальностями, що не мають відповідного стабільного попиту на ринку праці. Дійсно, навіщо щороку випускати на ринок фахівців, що не мають можливості подальшого працевлаштування не через відсутність досвіду, а вже тільки тому, що національна економіка перенасичена потребою у їх кількості та кваліфікації.

Як зазначають вітчизняні вчені та науковці, Л. Антошкіна [1], О. Бріт [2], М. Гончаренко [3], Л. Парфьонова [4], В. Луговий [5] та Н. Стеблюк [6] та ін., неможливо побудувати дієву систему задоволення потреби національної економіки у спеціалістах відповідного профілю без розробки єдиних

концептуальних засад державного прогнозування та стратегічного планування потреби у випускниках ВНЗ.

Одразу слід зазначити, що у цьому контексті під прогнозуванням та стратегічним плануванням слід розуміти складний процес визначення необхідного обсягу випуску спеціалістів ВНЗ для задоволення потреб вітчизняного ринку праці за допомогою використання відповідного економіко-математичного апарату, аналізу статистичних даних, вивчення впливу факторів зовнішнього середовища на мезо- та макро рівнях протягом останніх 5-6 років. Адже саме такий часовий період відводиться на підготовку фахівця за певною спеціальністю у державних та приватних вишах України.

Більш того, даний процес потребує серйозного наукового супроводження та експериментального застосування шляхом апробації отриманих результатів на одному з регіонів нашої держави.

Аналіз наукових праць за даною тематикою [1-6] дозволяє стверджувати, що існує значна кількість розроблених методів та підходів, що включає в себе обґрунтовані розрахунки та аргументовані пропозиції щодо визначення потреби у фахівцях з вищою освітою в контексті задоволення попиту на вітчизняному ринку праці. Однак і результати проведених семінарів, круглих столів та конференцій, і, опубліковані широкому загалу, результати наукових праць, на жаль, носять декларативний характер та висвітлюють зазначену проблему та шляхи її подолання лише на папері.

Якщо повернутися до витоків, то на державному рівні економічні та правові засади формування держзамовлення ВНЗ регулюються, перш за все, постановою Кабміну "Про порядок формування та розміщення державних замовлень на поставку продукції для державних потреб і контролю за їх виконанням" від 29.02.1996 року [7] та щорічними урядовими постановами, де затверджуються обсяги фінансування та державного замовлення на відповідний рік. Також кожен ВНЗ може збільшити або зменшити свій ліцензований обсяг під час проходження обов'язкової процедури ліцензування та акредитації. Якщо остання проводиться раз на 10 років, то, у свою чергу, ліцензування

можливо проводити тоді, як виникне потреба у розширенні (скороченні) ліцензованого обсягу прийому студентів або під час відкриття нового напрямку підготовки чи спеціальності.

В цілому ВНЗ формують свій контингент виходячи із частки студентів, що навчається за державним замовленням, та тих студентів, які отримують вищу освіту за рахунок коштів фізичних чи юридичних осіб (контрактна основа).

Згідно офіційної статистики, що оприлюднена на державному сайті "Інформаційна система "Конкурс". Вступ до вищих навчальних закладів України I-IV рівнів акредитації" [8], за період з 2012 – 2014 рр. загальна кількість бюджетних місць скоротилася в 1,12 рази або на 36 340 місць, що пояснюється, в першу чергу, зменшенням чисельності випускників 9-х та 11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів. Якщо більш детально дослідити структуру державного замовлення, то відповідне скорочення відбувається на тлі перерозподілу бюджетних місць між освітньо-кваліфікаційними рівнями (ОКР). Так, наприклад, у 2012 р. обсяг державного замовлення на фахівців ОКР "молодший спеціаліст" складав 105 016 осіб, тоді як на спеціалістів ОКР "магістр" – 40 119 осіб, що у відсотках до загальної кількості бюджетних місць становить 30 та 11,4 % відповідно. У 2014 році, дане співвідношення дещо змінюється, а саме питома вага обсягу державного замовлення на ОКР "молодший спеціаліст" залишається майже незмінним (30,5 %), а кількість бюджетних місць, що виділяються для ОКР "магістр" зростає на 2 % и становить 13,4 %. В цілому у 2012 р. порівняно з 2014 р. абсолютний приріст кількості бюджетних місць на ОКР "молодший спеціаліст" зменшилась на 8 802 місць, тоді як відповідна кількість місць на ОКР "магістр" зросла майже на 2 000 місць [8].

Безумовно, для виявлення більш чіткою тенденції доцільно провести аналіз протягом як мінімум останніх 10-ти років, що, на жаль, унеможлиблюється через брак офіційної статистики, однак, на думку автора, загальна тенденція залишається незмінною: Міністерство освіти та науки України скорочує обсяги держзамовлення головним чином за рахунок зменшення відповідних демографічних показників, що є цілком логічним процесом. Однак більш

глибокого вивчення вимагає стратегічний аналіз попиту та пропозиції на ринку праці, зовнішніх та внутрішніх чинників, що формують дисбаланс на ньому, результатів незалежних маркетингових досліджень як думок роботодавців, так і потенційних молодих працівників, а також вивчення зарубіжного досвіду. Доречним також має стати врахування регіонального підходу, але не з точки зору політичних уподобань діючого представництва МОН України, а у контексті фокусування на задоволення потреб регіонального ринку праці. Не варто також нагадувати і про ті ВНЗ, які має оминати відповідне скорочення обсягів державного замовлення через їх престиж, світове визнання, високий матеріально-технічний, навчально-методичний, організаційний, науковий рівень та високий ступінь довіри до них як студентів, так і роботодавців.

Отже, визначення обсягів держзамовлення – це ще один складний етап у процесі формування єдиного механізму стратегічного планування та прогнозування потреби у випускниках ВНЗ, що потребує ретельного вивчення.

Логічними є наступні питання: наскільки точно сьогодні державне замовлення відображає реальні потреби національної економіки у фахівцях з вищою освітою відповідного профілю? чи враховуються запити ринку праці регіону та держави взагалі? та чи враховують ВНЗ результати маркетингових досліджень щодо потреб держави у спеціалістах та переліку тих якостей, якими мають володіти молоді фахівці з вищою освітою, щоб задовольнити вимоги роботодавців? Нажаль, однозначних стверджуючих відповідей немає.

За даними Державної служби статистики України [9], починаючи з 2009 р. кількість безробітного населення (за методологією МОП) у віці від 15 до 70 років постійно зменшується (з 1 958,8 тис. осіб у 2009 р. до 1 576,5 тис. осіб у 2013 р.), тоді як частка безробітних, не працевлаштованих після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації, немає чітко вираженої тенденції та в цілому зросла на 3,4 % (з 14,1 до 17,5 %). Це відбувається на тлі незначного збільшення попиту роботодавців у працівниках на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), так у 2013 р. дана потреба склала 68,1 тис. осіб.

Вище наведений аналіз вимальовує наступну картину – кількість безробітних випускників ВНЗ становить 275,9 тис. осіб, а потреба роботодавців – 68,1 тис. осіб, тобто перенасичення ринку праці дорівнює аж 207, 8 тис. осіб. Стає очевидним факт дисбалансу між попитом та пропозицією на фахівців з вищою освітою на ринку праці, а саме значного перевищення пропозиції з боку ВНЗ над потребою роботодавців у кваліфікованій робочій силі. Ситуація, що нині склалася на ринку праці є вкрай негативною, оскільки породжує низку проблем для випускників ВНЗ, серед яких зростання навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду), а отже і виникнення значної конкуренції; знецінення вартості потенційних працівників; відсутність економічної стабільності та соціальна напруга серед фахівців з вищою освітою; відчуття непотрібності та невизначеності тощо. Тоді як роботодавці отримують привілейовані умови, оскільки мають можливість самостійно встановлювати занижену ціну (через значну конкуренцію на ринку) за працю молодого фахівця, та трактувати умови, за якими будуть обирати потенційних працівників.

Доцільним стає аналіз структури попиту на ринку праці. Так на рис. 1 представлено потребу у працівниках за видами економічної діяльності станом на 2013 рік [9].

Рис. 1. Потреба підприємств у працівниках за видами економічної діяльності у 2013 році [9]

Згідно діаграми найбільшим попитом користуються фахівці у промисловості (11,5 тис. осіб), державному управлінні й обороні та обов'язковому соціальному страхуванню (7,2 тис. осіб) та оптовій та роздрібній торгівлі й ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів (6,2 тис. осіб) [9]. До речі, лідируючі позиції дані види економічної діяльності займають протягом останніх 10-ти років. У зв'язку з цим, як керівництво ВНЗ так і представники Міністерства освіти і науки України у тандемі з представниками Міністерства праці та соціальної політики, повинні виявляти дані закономірності та спрогнозувати майбутній попит на спеціалістів відповідного профілю. Цю функцію і покликаний був би виконувати заздалегідь розроблений та впроваджений єдиний державний механізм прогнозування та стратегічного планування потреби національної економіки у фахівцях відповідної спеціальності.

Якщо дослідити структуру попиту за професійними групами, то у 2013 р. найбільшу потребу підприємства мають у кваліфікованих робітниках з інструментом (19 % від загальної потреби), професіоналах (17,1 %), працівниках сфери торгівлі та послуг (13,3 %), робітниках з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (12,6 %) та фахівцях (11,3 %)[9]. Слід зазначити, що майже незмінною спостерігається дана тенденція і у 2014р. Отже, перерозподіл державного замовлення на фахівців відповідних рівнів має, в-першу чергу, враховувати подібну статистичну інформацію.

Однак, є і певний парадокс, що стосується невідповідності дефіциту кваліфікованої робочої сили та наявною пропозицією у вигляді випускників з вищою освітою на ринку праці. Тобто, попит на спеціалістів з високим рівнем кваліфікації та досвідом є, проте ті молоді фахівці, що претендують на заняття вакантних посад, не відповідають певним вимогам роботодавців. У цьому випадку, проблема полягає в якості наведеної в офіційних джерелах статистичної інформації, а саме: фіксація лише кількісної потреби у спеціалістах відповідного профілю не дозволяє отримати вичерпної інформації щодо якості цієї потреби. Нажаль, ні державна служба статистики, ні державні

регіональні центри зайнятості, ні відділи зайнятості, що діють при ВНЗ, не наводять переліку кваліфікаційних вимог щодо наявних компетентностей та досвіду для конкретної вакантної посади.

Узагальнюючи вищенаведене, зазначимо, що декларування владними структурами необхідності зміни підходів до визначення обсягів державного замовлення є важливим кроком, що потребує подальшого вивчення. Однак нагальною є потреба у розробці законодавчо врегульованого механізму державного прогнозування та стратегічного планування потреби у випускниках ВНЗ, що має базуватися на науково обґрунтованому підході щодо формування й розміщення державного замовлення, який передбачає результати централізованого збору та аналізу статистичних даних про кількісну та якісну потребу у фахівцях відповідного профілю і рівня кваліфікації, з урахуванням зарубіжного досвіду та залученням недержавних маркетингових організацій до процесу моніторингу та збору відповідної інформації.

Список літератури

1. Антошкіна Л. Вища освіта в системі суспільних інтересів/ Л.І. Антошкіна, за ред. І.К. Бондар. – Донецьк.: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. – 284 с.
2. Бріт О. Методичні підходи до визначення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою / Бріт О. В. // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 4 (45). – С.123-129.
3. Гончаренко М.Ф. Методи та моделі оцінки та прогнозування потреб економіки у випускника ВНЗ / М.Ф. Гончаренко // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 368 – 375.
4. Парфьонова Л. Г. Прогнозування необхідної чисельності фахівців з вищою освітою / Л. Г. Парфьонова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/parfonova-l-g-%20prognozuvannya - neobhidnoyi-chiselnosti-fahivtsiv-z-vischoyu-%20osvitoyu> Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Луговой В. І. Системна модернізація педагогічної і науково-педагогічної освіти – необхідна умова забезпечення освітньої якості / В.І. Луговой // Вища освіта України. – 2009. – № 1. – С. 20 – 25.
6. Стеблюк Н. Ф. Підходи щодо визначення перспективної потреби у фахівцях з вищою освітою / Н. Ф. Стеблюк // Економічний вісник Донбасу – 2010. – № 1(19). – С. 30–34.
7. Постанова Кабінету міністрів України «Про порядок формування та розміщення державних замовлень на поставку продукції для державних потреб і контролю за їх виконанням» від 29.02.1996 р. № 266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266-96-п>
8. Інформаційна система «Конкурс». Вступ до вищих навчальних закладів України I-IV рівнів акредитації. – Режим доступу: <http://www.vstup.info>
9. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Аннотация

Виктория Дериховская

ПАРАДОКС НЕСООТВЕТСТВИЯ МЕЖДУ РАСТУЩИМ КОЛИЧЕСТВОМ ВЫПУСКНИКОВ ВУЗОВ И НЕУДОВЛЕТВОРЕННОСТЬЮ ПОТРЕБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В СПЕЦИАЛИСТАМИ С ВЫСШИМ ОБРАЗОВАНИЕМ

В статье исследуется проблема дисбаланса на рынке труда относительно несоответствия между спросом и предложением выпускников вузов в контексте удовлетворения потребности национальной экономики в специалистах соответствующего профиля и уровня квалификации.

Ключевые слова: выпускники вузов, госзаказ, лицензированный объем, спрос и предложение на рынке труда, стратегическое планирование и прогнозирование.

Summary

Victoria Derykhovska

PARADOX OF DISCREPANCY BETWEEN THE GROWING NUMBER OF GRADUATES AND DISSATISFACTION OF DEMAND OF NATIONAL ECONOMICS FOR SPECIALISTS WITH HIGHER EDUCATION

The problem of imbalance in the labor market between supply and demand of university graduates in the context of meet demand of national economics for specialists with appropriate profile and level of qualification are probed in the article.

Keywords: university graduates, state order, volume of licensed, supply and demand in the labor market, strategic planning and forecasting.